

Benvenuti a Roma

KONINKLIJKE ZANGVERENIGING BREDA'S MANNENKOOR
ROME - REIS 21 t/m 27 OKTOBER 2002

Concertreis naar Rome van de
KONINKLIJKE ZANGVERENIGING
BREDA'S MANNENKOOR

21 t/m 27 oktober 2002

<u>Inhoudsopgave</u>	<u>pagina</u>
Algemene gegevens	2
Geschiedenis van Rome	3 - 12
Bezienswaardigheden	13 - 19
Italiaanse lessen	20 - 26
Reis- en dagprogramma's	27 - 28
Concertprogramma's	29 - 30

Algemene gegevens.

Concertreis Rome 21- 27 oktober 2002.

Contactpersoon thuisfront : Ton van Beek
Telefoonnummer : 00-31-76-5421660
GSM : 00-31-644 432 763

Adres Hotel : Hotel Mondo Migliore
Via dei Laghi, km 10
00040 Rocca di Papa (Roma) Italy
Tel. 00-39-06 9496801
Fax 00-39-06 9497673

Reisleider : René Grimminck
Ass. en draaiboek : Chris Knook
Groepsleider c.q.Busleider : Ad Harmsen, Betty Adank, José Schneider
Koorleider : Dré van Boxel
EHBO : Jan van Gageldonk
Tolk : Bondi Sciarone
Voorz. Reiscomm. : Ad Harmsen

Organisatie : Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor
Postbus 2073 4800 CB BREDA
Bezoekadres:Haven 7 Breda

Voorzitter : Hans Talboom
Beschermer : Mr.C.G.J.Rutten, Burgemeester van Breda
Dirigent : Marcel Verhoeff
Pianiste : Felice de Rijk

Internet : www.bredaasmannenkoor.nl

Colofon Benvenuti a Roma

Tekst : Chris Knook
Italiaanse les : Bondi Sciarone
Vormgeving/redactie : Roos van Wordragen
Omslag : Bert Bakx fotografie
Uitgave : Koninklijke Zangvereniging Breda's ~~Mannenkoor~~

Geschiedenis van Rome.

De Stichtings Sage

Na de val van Troje (1184 v. Chr.) ontvlucht Aeneas deze stad en sticht elders de stad Lavinium en trouwt er met de dochter van koning Latinus. Daar regeren 13 opeenvolgende vorsten tot koning Numitor verjaagd wordt door zijn broer Amulius. Zijn dochter Rhea Silvia wordt ondergebracht bij de Vestaalse Maagden.

Vestaalse maagden mochten niet gehuwd zijn en dus ook geen kinderen hebben, maar door toedoen van de god Mars wordt Rhea Silvia moeder van een tweeling. Amulius beveelt daarop om de kinderen te doden.

De dienstdoende soldaat plaatst de tweeling echter in een mandje dat hij laat wegdrijven op de Tiber. Het mandje spoelt aan en de jongens worden gered door een wolvin die hen zoogde in een grot aan de voet van de Palatijnse heuvel.

Later worden ze gevonden en grootgebracht door de herder Faustulus die hen Romulus en Remus noemde. Eénmaal volwassen leidden ze een opstand in Alba Longa en plaatsten hun grootvader Numitor weer op de troon. Daarna besluiten ze een stad te stichten op de plaats waar ze gered werden door de wolvin.

Er ontstaat al gauw een felle ruzie: Romulus wil de stad op de Palatinus vestigen (één van de zeven heuvels waarop Rome is gebouwd), Remus voelt meer voor de Aventinus. Ze besluiten de goden te raadplegen en wachten, elk op zijn heuvel, de zonsopgang af. Remus ziet 6 gieren, terwijl Romulus even later 12 gieren waarneemt.

Romulus, die ervan overtuigd is dat de goden hem uitverkoren hebben, trekt met een ploegijzer een pomerium ('heilige begrenzing') rondom de Palatinus, zo de plaats van een toekomstige stadsmuur aangevend.

Remus gelooft echter dat hij de nieuwe stad mag stichten aangezien hij het eerste teken kreeg. Als provocatie springt hij over de, door Romulus getrokken, grensvore.

Deze grijpt terstond zijn zwaard en doodt Remus in een vlaag van razernij, hierbij uitroepend: "Zo vergaat het voortaan ieder die het waagt deze grens te schenden!".

Een beeld uit de 5^e eeuw v.Chr. van de wolvin die Romulus en Remus zoogt wordt bewaard in de Capitolijnse musea en is inmiddels het wereldberoemde symbool van de stad Rome.

Algemeen wordt aangenomen dat Rome is gesticht op 21 april 753 v.Chr. De naam Roma wordt vaak gezien als een omkering van Amor, maar het is onzeker waar de stad Rome haar naam aan heeft ontleend. Volgens sommigen is ze genoemd naar haar stichter Romulus, volgens anderen zou de naam zijn ontleend aan het Griekse romé (macht), volgens weer anderen is hij afgeleid van de Etruskische naam voor de Tiber: Rumon (rivier). De naam zou ook afgeleid kunnen zijn van *ruma*, een naam die de Sabijnen aan de omgeving van de Palatijnse heuvel gaven. In het klassieke Latijn betekende *ruma* (vrouwen)borst, een bron van voedsel en leven, wat dan meteen het symbool van de zogende wolvin zou verklaren.

Geschiedenis en legende.

Rome is een mythe, Roma Aeterna, Eeuwige stad. Het is geen kleine titel. Haar betekenis voor de wereldgeschiedenis wordt hiermee benadrukt. De stad aan de Tiber is eeuwenlang het doel waar reizigers uit de hele wereld naar uitkijken en is daardoor omgeven door talloze legenden. Een daarvan is de legende van de Sabijnse Maagdenroof. Want dat Italianen vrouwenversierders zijn heeft er van het begin af aan ingezet.

De Sabijnse maagdenroof.

Kort na de stichting van Rome ontdekte Romulus dat er wel genoeg mannen in de stad kwamen wonen, maar dat er een gebrek was aan vrouwen. Romulus had snel zijn plannetje klaar: een naburige stam, de Sabijnen, werd uitgenodigd voor een groot feest net buiten de muren van de stad.

Op een afgesproken teken greep elke Romeinse jongeling een Sabijns meisje beet en liep ermee naar de stad. De poorten werden gesloten en de Sabijnen bleven zierend van woede achter.

Er kwam natuurlijk oorlog van en de Sabijnen belegerden het Capitool. Ze wisten Tarpeia, de dochter van de commandant van de burcht, over te halen de poorten te openen in ruil voor wat zij aan hun linkerarm droegen (Tarpeia stelde die voorwaarde om de gouden armbanden van de krijgers te bekomen).

's Nachts opende ze de poorten, maar de eerste Sabijnen die binnendrongen doodden Tarpeia door hun zware schilden, die ze aan hun linkerarm droegen, op haar te werpen. Op die manier hielden ze zich aan hun afspraak, zonder een verrader werkelijk te moeten belonen.

Als herinnering aan het verraad van Tarpeia werd een steile rots op de Capitolinus voortaan de Tarpeische rots genoemd en gebruikt als executieterrein.

Na de verovering van de Capitolinus door de Sabijnen hielden de strijdende partijen elkaar een tijd lang in evenwicht. Op een bepaald moment stonden de legers tegenover elkaar voor een beslissende slag, maar de ontvoerde Sabijnse vrouwen (die van hun Romeinse echtgenoten waren gaan houden) stelden zich op tussen de 2 legers en smeekten hen vrede te sluiten.

Zo gebeurde het dat Romeinen en Sabijnen besloten samen in Rome te wonen. Na de dood van de Sabijnse koning regeerde Romulus alleen verder over Romeinen én Sabijnen.

Schilderij van Guercino, 17e eeuw. Sabijnse maagden maken een eind aan de strijd tussen Romeinen en Sabijnen.

Rome, de stad op zeven heuvels.

Rome is bekend als de stad op zeven heuvels. Inmiddels ligt Rome op heel wat meer heuvels. Nog steeds zijn deze zeven heuvels belangrijke oriëntatiepunten in de stad. Voor de echte toekomstige Romefreaks hier de namen: Capitool, Palatijn, Esquilijn, Quirinaal, Aventijn, Coelius en Viminaal.

Van de primitieve hutjes uit de vroegste tijd zijn nog resten gevonden op de Palatijn.

Volgens de overlevering werd de eerste stadsmuur al gebouwd in de zevende eeuw vóór Christus onder koning Servius Tullius; zeker is dat de 'Serviaanse muur', waarvan hier en daar nog resten te zien zijn, gebouwd is ná de traumatiserende verwoesting van de stad door de Galliërs in 390 v.Chr.

Aansprekende openbare gebouwen verrezen pas in de laatste eeuw vóór Christus.

De Keizertijd (1e eeuw v.C. - 5e eeuw n.C.)

Octavianus werd door grote lagen van de bevolking geaccepteerd als alleenheerser. Zijn benoeming tot 'Augustus' in 27 v.C. geldt als het begin van de keizertijd.

Na een aantal veldtochten werden de grenzen van het rijk voorlopig afgerond. Augustus zorgde voor rust en welvaart in het hele rijk.

Zijn opvolgers, aanvankelijk uit zijn eigen familie, later uit andere dynastieën, namen de titels en intenties van hem over. Sommige keizers maakten deze pretentie waar, andere helemaal niet; sommige waren kundige bestuurders, andere volslagen idioten; sommigen waren druk met het wel en wee van het rijk, andere vooral met zichzelf.

Het Romeinse Rijk, met zijn goed georganiseerde leger, kon echter tegen een stootje. Onder keizer Trajanus kreeg 'de stad' Rome haar grootste uitbreiding: van Brittannië tot Mesopotamië, van Roemenië tot de Sahara.

Ondertussen was in een uithoek van het rijk Jezus Christus geboren, gestorven en verrezen. Het geloof in zijn betekenis verspreidde zich snel over het Romeinse Rijk. In de jaren veertig, vijftig en zestig van de eerste eeuw verbleven de apostelen Petrus (beschouwd als de eerste paus) en Paulus al in Rome temidden van een flinke christengemeente. De reactie van de keizers op het christendom varieerde van gedogen tot vervolgen. Christelijke martelaren werden heiligen voor hun geloofsgenoten; hun graven werden in ere gehouden.

Diocletianus was de laatste keizer die op grote schaal christenen vervolgde. Een van zijn opvolgers, Constantijn, zag aanleiding om zelf christen te worden en stond het christendom officieel toe (313). De christelijke gemeenschap, die tot die tijd grotendeels ondergronds moest opereren, kreeg nu alle vrijheid om zich te ontplooien. Keizer Theodosius verklaarde het christendom tot de enig toegestane godsdienst.

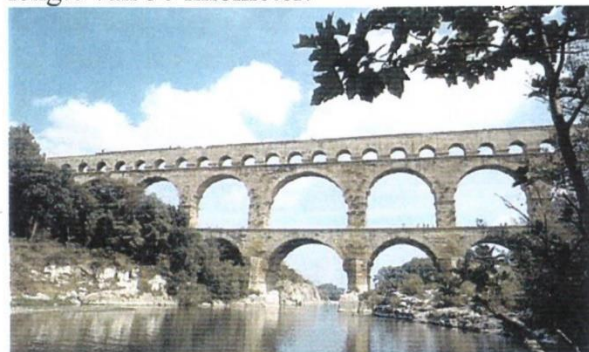
Naar eigen zeggen had Augustus een stad van baksteen aangetroffen, maar een stad van marmer achtergelaten. Dat laatste betekende overigens over het algemeen beton en baksteen met een marmeren buitenlaagje. Augustus en zijn naaste medewerkers lieten ontzettend veel gebouwen neerzetten, vernieuwen of restaureren. Het Forum Romanum kreeg een grondige 'facelift'.

Forum Romanum

Op het Marsveld, de tot dusver onbebouwde vlakte tussen de Tiber en de ommuurde heuvels, werd in korte tijd een representatieve uitgaanswijk uit de grond gestampt, met een theater, grote thermen, tempels, een grote zonnwijzer en een mausoleum voor de keizerlijke familie. Rome kreeg daarmee uiteindelijk de uitstraling van een wereldstad. De opvolgers van Augustus wilden niet bij hem achterblijven en bedachten prestigieuze bouwprojecten zoals gebouwen voor eigen gebruik (paleizen op de Palatijn), voor de goden (tempels), om zichzelf in het zonnetje te zetten (keizerfora, overwinning-monumenten, mausolea), om het volk een plezier mee te doen (theaters, amfitheater, thermen) en werken die noodzakelijk waren om het leven in een miljoenenstad in goede banen te leiden (aquaducten, winkelcentra, havens, graanpakhuisen).

In de vierde eeuw telde Rome al 2 amfiteaters, 31 theaters, 2 circussen, 11 thermen, 856 kleine badinrichtingen, 11 fora, 22 ruitbeelden, 80 vergulde kolossale standbeelden, 3785 bronzen beelden, 36 triomfbogen, 432 tempels, 290 magazijnen, 28 bibliotheken en 14 aquaducten met een lengte van 50 kilometer.

Aqueduct, gebouwd onder keizer Augustus.

De kwaliteit van de watervoorziening toen zou in Rome pas in 1950 weer geëvenaard worden. De stad groeide uit zijn jasje. In 270 kwam er een nieuwe stadsmuur om de bebouwde kom. De christenen kwamen vóór 313 bijeen in huizen van vooraanstaande gelovigen (tituli) en soms in de catacomben, dichtbij de graven van hun dierbaren.

De catacomben zijn waarschijnlijk mede ontstaan uit economische overwegingen: de grondprijzen langs de uitvalswegen van Rome, waarlangs ook heidense Romeinen begraven werden, waren hoog, dus ging men de diepte in. De onderaardse tunnels konden in tijden van vervolging als schuilplaats dienen.

Toen in 313 het christendom officieel geaccepteerd was, werden overal in Rome kerken en basilieken gebouwd, o.a. de St. Pieter in Vaticano, de San Giovanni in Laterano, De St. Paulus fuori le Mura (buiten de muren). En de Santa Maria Maggiore. Dit zijn de vier oudste christelijke basilieken.

Middeleeuwen (6e-14e eeuw)

In zijn bloeitijd had het oude Rome waarschijnlijk meer dan een miljoen inwoners.

Het leven in Rome veranderde totaal toen de Byzantijnse keizer Justinianus met zijn legers, na drie belegeringen, Rome uiteindelijk wist in te lijven. Dit leidde tot verwoesting en ontvolking van de stad. Aan het begin van de zesde eeuw woonden er niet meer dan 50.000 mensen.

Onder keizer Theodosius (379-395) werden de heidense tempels gesloten en het christendom, zoals dat geformuleerd was op het concilie van Nicea (325), werd de staatsgodsdienst.

Tal van religieuze gebruiken, zoals het vasten en de viering van een speciale, aan Christus gewijde dag, de zondag, namen in die tijd vaste vorm aan. Godsdienst oefeningen kregen hun plaats in een geleidelijk vaster wordend schema. De evangeliën en de apostelbrieven wonnen aan gezag. Het geloofsleven werd in banen geleid en de functionarissen van de christelijke gemeenten kwamen steeds meer als gezagsdragers boven de geloofsgemeenschap te staan.

Weldra was alle gezag in wereldlijke en religieuze aangelegenheden geconcentreerd in één enkele persoon. Deze droeg de titel van "opzichter" (in het grieks *episkopos*, waaruit ons woord *bisschop* is ontstaan). Omstreeks het midden van de 2e eeuw stonden alle christelijke gemeenten onder het gezag van een bisschop.

In 381 riep keizer Theodosius de Grote het Concilie van Constantinopel bijeen en erkende hij de bisschop van Rome als de verdediger van het ware geloof.

Sindsdien noemde hij zichzelf 'il papa', de vader, een benaming die tot op de dag van vandaag in het Italiaans gebruikt wordt en ook in het Nederlands (de Heilige Vader). De bisschoppen van Rome oefenden al in die tijden een zeker gezag uit over hun collega's. Op grond daarvan werden zij patriarchen of pausen genoemd. De theoretische fundering van dit primaat was de stichting van de Kerk van Rome door de apostelen Petrus en Paulus en de belofte van Christus aan Petrus die staat opgetekend in Mattheüs:16, "Gij zijt Petrus en op deze steenrots zal ik mijn kerk bouwen". Petrus was een van de twaalf apostelen, die oorspronkelijk Simeon heette, maar wiens naam door Jezus veranderd werd in de Aramese naam Kefas (rots, in het grieks "petra").

Fresco van Perugino in de Sixtijnse Kapel waarop Jezus de sleutels van het Hemelse Koninkrijk aan Petrus overhandigt.

Pas sinds 381 bestaat de term "katholiek" (algemeen), waarmee tot uitdrukking wordt gebracht dat de kerk de christenen overal ter wereld in zich verenigt.

Op verzoek van de paus kwam Pepijn de Korte, koning van het Frankische Rijk, dat ondertussen in Noordwest-Europa was ontstaan, hulp bieden tegen het gezag van de Byzantijnen. Pepijn werd beschermheer van Rome en schonk de gebieden, die hij in Italië op de Byzantijnen veroverde, aan de paus.

Dit was het begin van de zogenaamde Kerkelijke Staat, die een groot deel van Midden-Italië besloeg. De paus was vanaf nu, behalve kerkelijk, ook wereldlijk heerser. Dit was belangrijk om het bestuur over de kerk ongestoord te kunnen voeren al leek het er in de verdere geschiedenis van het pausdom op dat veel pausen zich meer met wereldse zaken dan puur religieuze zaken bezig hielden. Het pauselijke ambt verleende hen en hun familie veel macht, aanzien en rijkdom. Kerkelijke devotie was meestal niet hun voornaamste zorg en velen hebben hun positie misbruikt. Al in de Carmina Burana, een dertiende-eeuwse liederenverzameling die voor een groot deel door geestelijken werd gedicht (en door BM, eind jaren 80 in de vorige eeuw, is uitgevoerd) komt kritiek voor op de pauselijke hebberigheid, geldhonger en bezitsdrang.

De band tussen de paus en de Franken werd nog versterkt doordat de paus **Karel de Grote** in 800, in Rome, tot keizer kroonde. Dit was het begin van de haat-liefdeverhouding tussen de pausen en de koningen van het Duitse Rijk, die een belangrijke rol zou spelen in de politieke geschiedenis van de Middeleeuwen.

Paus Adrianus I vraagt hulp in de strijd tegen de Longobarden aan Karel de Grote.

Het pausschap was een aantrekkelijke positie geworden, die macht en rijkdom garandeerde. Soms bemoeide de Duitse keizer zich met de pauskeuze, maar vaak werd de opvolging uitgevochten door adellijke families uit Rome, die letterlijk een moord deden om deze post te bemachtigen. Vooral in de tiende eeuw leverde dit een serie liederlijke en soms corrupte pausen op. Deze zwarte bladzijde uit de geschiedenis van het pausdom wordt dan ook wel de 'IJzeren Eeuw' genoemd.

In 1059 werd de pauskeuze officieel toevertrouwd aan de kardinalen, maar via indirecte weg bleven de Romeinse adel en Europese vorsten invloed uitoefenen. De situatie in Rome werd nog gecompliceerder toen de burgerij in 1143 Rome (net als in veel andere Italiaanse steden in die tijd) uitriep tot commune (vrije stad) met een onafhankelijk stadsbestuur. De pausen konden niet verhinderen dat dit stadsbestuur een stevige positie behield. Door de politieke vetes werd Rome te onveilig als woonplaats van zijn bisschop. Verschillende pausen resideerden elders in Italië. De van oorsprong Franse paus Clemens V besloot in 1309, onder druk van de Franse koning, zijn hof te verplaatsen naar het Franse Avignon.

Tot 1377 bleven de (Franse) pausen in het Palais des Papes in Avignon.

Na de terugkeer van de paus naar Rome bleven er Fransgezinde tegenpausen aan de macht in Avignon. De stad Rome werd in de Middeleeuwen, door allerlei plagen en plunderingen, grotendeels ontvolkt. Als gevolg van de Zwarte Dood (pest) van 1348 werd Rome een verlaten puinhoop met nog maar 15.000 inwoners.

Na een plundering van de stad door Saraceense piraten in 846 voorzag paus Leo IV het Vaticaan van een verdedigingsmuur.

De kerken en basilieken uit de Oudheid werden in meer of mindere mate onderhouden. De belangrijkste was de St. Jan in het Lateraan, de officiële bisschopskerk van de paus (ook nu nog), waarbij hij zijn paleizen had. Deze paleizen, ver weg van het bewoonde centrum van de stad, waren nauwelijks meer bewoonbaar toen de paus in 1377 terugkeerde uit Avignon. Vanaf dat moment woonde de paus bij de St. Pieter in het Vaticaan.

Hoe slecht het Rome soms ook ging, het bleef het centrum van de kerk in het westen en een geliefd bedevaartsoord. Economisch dreef het vooral op de aanwezigheid van geestelijken en pelgrims, die vooral in de Heilige Jaren (het eerste was in 1300) binnenstroomden. In het Vaticaan ontstonden gasthuizen speciaal voor pelgrims van bepaalde nationaliteiten en er werden geregeld nieuwe kloosters en kerken gebouwd.

Van de 15^e tot de 17^e eeuw.

Italië was in die tijd een lappendeken van staatjes. De belangrijkste waren Florence, Milaan, Genua, Venetië, Napels en de Kerkelijke Staat. De politieke situatie was verre van stabiel. Doordat grote buitenlandse staten als Spanje, Frankrijk en Duitsland in Italië zochten naar gebiedsuitbreiding werden ontelbare oorlogen gevoerd waardoor de grenzen voortdurend veranderden.

De Kerkelijke Staat (de paus) deed volop mee aan dit politieke spel, maar werd zelden echt bedreigd. In Rome zelf handhaafden de pausen de orde door het stadsbestuur naar hun hand te zetten en een absolute macht uit te oefenen. Rome was vanaf die tijd de onbetwiste residentie van de paus.

De ontwikkeling van Rome hing samen met het doen en laten van de pausen en kardinalen. Zij leefden in toenemende mate als vorsten. Velen waren corrupt en leidden, zeker gezien hun positie, een losbandig leven. De geloofwaardigheid van de katholieke kerk verminderde en dat was een van de oorzaken dat in het noorden van Europa in 1517 de

Reformatie (kerkhervorming) plaats vond. Het begon met de 95 stellingen van Luther, gericht tegen de aflaat. Het doel was de leer en de organisatie van de katholieke kerk te herstellen, "te reformeren", wat niet is gelukt. De breuk werd een feit doordat Rome de ernst van het conflict miskende en het houden van een concilie uitstelde tot 1545 in Trente. Toen was geen verzoening meer mogelijk, alleen bestrijding door de zogenaamde **Contrareformatie**.

Kerk in Wittenberg, Duitsland waar Maarten Luther zijn 95 stellingen aanplakte.

De Contrareformatie leidde niet echt tot een versoering van de activiteiten van de Romeinse pausen. Zij wilden het ware katholieke geloof vooral toegankelijker en zichtbaarder maken. Terwijl de protestanten juist van de heiligenverering afwilden, werden in Rome de heiligen in al hun religieuze vervoering voorgesteld als een zo tastbaar mogelijk voorbeeld voor de gelovigen. (Beeldenverering). De kracht van de kerk en de macht van haar vertegenwoordigers op aarde werd onderstreept door barokke kerken en paleizen.

De grote meesters van deze stijl waren **Bernini en Borromini**, die in opdracht van verschillende pausen vele kerken, paleizen, pleinen, fonteinen en trappen ontwierpen.

San Carlino alle Quattro Fontane in Rome, ontworpen door Borromini en gebouwd tussen 1634 – 1647.

De pausen en kardinalen deden er alles aan van Rome een echte hofstad te maken, zoals dat in de Romeinse keizertijd geweest was. Er verrezen vele paleizen, villa's en kerken. De decoratie van de interieurs werd overgelaten aan, toen al, wereldberoemde kunstenaars als **Rafaël en Michelangelo**.

Rond 1500 was Rome op artistiek gebied het centrum van Europa. De belangrijkste en meest prestigieuze onderneming was zonder twijfel de nieuwe **St. Pieter**.

Aan deze 'grootste kerk van de christenheid' werd gedurende 174 jaar door vele kunstenaars en in opdracht van vele pausen gewerkt. Antieke monumenten werden geplunderd om daarvoor bouw materiaal te bemachtigen.

Het Vaticaan.

De naam "Vaticaan" zou afkomstig zijn van het Latijnse woord "Vaticinium" (plaats waar priesters en profeten het orakel raadpleegden). De Romeinen noemden de vlakte op de rechter Tiberoeever de "Campus Vaticanus".

Het gebied van Vaticaanstad is grotendeels ommuurd en werd aanvankelijk omgeven door de zogenaamde "Muur van Leo" uit de jaren 848-852, die werd opgetrokken in opdracht van paus Leo IV. Na die omwalling heette het ommuurde gebied, dat ruimer was dan het huidige Vaticaanstad, de "Leonische stad". Een van de gevechtstorens op de muur was de **Engelenburcht**.

Vaticaanstad, de kleinste staat ter wereld met een eigen grondgebied, is in 1929 ontstaan door het **Verdrag van Lateranen**, dat tussen Italië en de Heilige Stoel werd gesloten. De Kerkelijke Staat, die in 1870 verdwenen was, ontstond daardoor opnieuw, in verkleinde vorm: de "**Stato della Città del Vaticano**". De Vaticaanse staat bestond alleen om een tastbare vorm te geven aan de soevereiniteit van de paus. Pas sinds 1947 is die onafhankelijkheid in de Italiaanse grondwet opgenomen. Voor het Sint-Pietersplein geeft een dikke witte streep de grens van de staat aan.

In de lengte strekt Vaticaanstad zich uit over 1045 meter, in de breedte over 850 meter. De totale oppervlakte bedraagt 44 ha. Pius XI wilde Vaticaanstad met opzet zo klein houden "Opdat de Kerk geen enkele zucht naar aardse macht zou kunnen worden verweten".

Maar al is Vaticaanstad dan klein, wat rijkdom en grootsheid op artistiek gebied betreft is het een van de belangrijkste staten ter wereld.

De Paus is behalve hoofd van de kerk ook de wereldlijke leider van de Vaticaanse staat. Volgens de Vaticaanse grondwet van 1929 heeft de paus alle wetgevende, uitvoerende en rechterlijke macht.

De 18^e tot 20^e eeuw.

Ondanks dat de verbreiding van de Reformatie een halt was toegeeroepen, nam de macht van de paus over zijn kerk af. De absolute vorsten van de Europese grootmachten trokken het beheer van de katholieke kerk in hun land steeds meer naar zich toe.

Troepen van Napoleon namen de Kerkelijke Staat in. De paus werd meegenomen naar Frankrijk en stierf daar.

Het lukte zijn opvolger, Pius VII, niet een betere relatie met Napoleon op te bouwen toen deze eenmaal keizer was. In 1808 werd Rome ingelijfd bij het Franse Keizerrijk, met Napoleons zoon als koning van Rome. De paus werd verbannen.

Het liberalisme ging in Italië in de 19e eeuw gepaard met een beweging die streefde naar vereniging van Italië in één staat. Deze beweging wist in 1861 het Koninkrijk Italië te realiseren. Pas in 1870 werd Rome hoofdstad van Italië.

Pius IX trok zich terug in het Vaticaan, beroofd van al zijn wereldlijke macht. Gelukkig had hij eerder dat jaar nog een overwinning op kerkelijk vlak behaald: het Eerste Vaticaanse Concilie 1869-70 had de paus onfeilbaar verklaard.

Paus Pius IX (1846 – 1878)

Onder de 700 bisschoppen waren er voor het eerst van buiten Europa. Op 18 juli 1870 werd de pauselijke onfeilbaarheid als dogma aanvaard. Onder de tegenstanders waren alle Oostenrijkse en een aantal Duitse bisschoppen.

De relatie tussen het Koninkrijk Italië en de paus bleef zeer gespannen, tot in 1922 Mussolini premier werd.

Onder zijn fascistische regering werd in 1929 het Verdrag van Lateranen gesloten, waarin de paus het ministaatje Vaticaanstad kreeg als wereldlijke basis, van waaruit hij zijn kerkelijke macht kon uitoefenen.

In 1946 sprak het Italiaanse volk zich in een referendum uit voor de Republiek wat Italië nu nog steeds is. Paus Johannes Paulus II werd in 1978 de eerste niet-Italiaanse paus in 450 jaar.

De apostel Petrus

Men zegt dat Petrus is gestorven in Rome en dat de St. Pieter gebouwd is op zijn graf, maar is Petrus ooit in Rome geweest?

Het probleem is dat het wetenschappelijk niet is vast te stellen of Petrus ooit in Rome is geweest, laat staan er is gestorven.

Van Paulus is dit wel vastgesteld. Paulus was zelf een Romein. In het nieuwe testament staat dat hij twee jaar in Rome heeft gewoond en in het jaar 64, of in 67 of 68, werd onthoofd.

Bij naspeuring naar de activiteiten van Petrus loopt men al snel vast. Uit diverse bijbelboeken blijkt dat Petrus een vooraanstaande rol rond Christus heeft gespeeld en ook dat hij zendingsreizen langs de westkust van Palestina heeft gemaakt. Hij is in Jeruzalem gevangen genomen door Herodes en daaruit op wonderbare wijze gered. Hij verschijnt dan nog in Antiochië en in Jeruzalem maar daarna wordt hij uit het oog verloren. Frappant is dat hij reist met Marcus als tolk en vergezeld wordt door zijn vrouw.

Er is door vele geleerden onderzoek gedaan naar zijn verdere activiteiten. Daaruit blijkt dat hij ooit ook Babylon heeft bezocht. Sommigen beweren dat dit een schuilnaam is voor Rome. Maar dat lijkt erg ver gezocht. Want Babylon was een stad in Mesopotamië, ongeveer 800 km oostelijk van Jeruzalem, waar veel joden woonden.

Aan het eind van zijn leven zou hij dus ook naar Rome zijn gekomen maar niemand maakt daar melding van. Ook Paulus niet, noch in zijn brief aan de Romeinen noch in de Handelingen der Apostelen.

Graf van Petrus.

De ruimte die thans in beslag wordt genomen door het grote plein vóór de St. Pieterskerk in Rome bevatte in de Romeinse keizertijd verschillende gebouwen.

In 37 n. Chr. werd er een groot circus gebouwd. Nero schiep er groot genoeg in hierin allerlei, door hem uitgedachte, wedstrijden te doen plaats vinden. Op grond van de overlevering meent men, dat Petrus zijn levenseinde vond in het circus op de Vaticaanse heuvel. Op grond van die overlevering dacht keizer Constantijn de Grote, dat zich in deze omgeving het graf van Petrus bevond en gaf opdracht op die plaats een kerk te bouwen.

Na twaalf eeuwen moest de bouwvallig geworden basiliek uit de 4^e eeuw worden vervangen. Toen verrees de St Pieterskerk zoals we die thans kennen. Bij bodemonderzoek heeft men zich tweemaal bezig gehouden met de fundamenten van het graf van Petrus. Voor de eerste maal gebeurde dat in 1615 en later in 1626 toen de reusachtige baldakijn van Bernini met de vier bronzen zuilen werd opgericht.

In 1939 heeft paus Pius XII aan vier archeologen opdracht verstrekt om een grondig onderzoek in te stellen naar het graf van de apostel. De opgravingen hebben geen resultaat opgeleverd waarmee de vragen rond het verblijf van Petrus in Rome en zijn marteldood opgelost kunnen worden.

De Paus heeft zich daarover ook zeer voorzichtig uitgelaten. In zijn kerstboodschap van 1950 zegt hij dat de resten, door de archeologen te voorschijn gebracht, niet met zekerheid voor de overblijfselen van het graf van Petrus konden worden gehouden.

Daarmee blijft het een groot mysterie.

De St.Pieterskerk.

De Sint Pieter is de beroemdste kerk van de christenheid. De geschiedenis van de kerk begint met het ter dood brengen van de apostel Petrus in de tuin van het circus van Nero. Keizer Constantijn de Grote liet op deze plaats een basiliek bouwen, die in het jaar 326 werd ingewijd. Na de terugkeer van de pausen uit hun ballingschap in Avignon was deze basiliek ernstig vervallen.

Paus Nicolaas V liet daarom in 1452 een nieuwe kerk bouwen. De bouw duurde enkele eeuwen en er werkten meerdere beroemde architecten aan

St. Pieter.

Maderna bouwde het middenschip en de voorgevel die 115 meter breed en 46 meter hoog is. De beelden van Christus en de apostelen op de balustrade van de voorgevel zijn 5,70 meter hoog.

Het voorportaal heeft vijf ingangen die zijn voorzien van bronzen toegangsdeuren.

De afmetingen van de Sint Pieter zijn enorm: De Kerk is 186 meter lang, het hoofdschip is 46 meter hoog en de koepel, ontworpen door Michelangelo, eindigt 136.50 meter boven de grond. Binnenin is hij 119 meter hoog. De diameter ervan bedraagt 42,60 meter.

De koepel kan worden beklommen, uiteraard alleen aan de binnenkant. Via een trap (537 treden!) of lift bereikt men eerst het platte dak vanwaar men al een prachtig uitzicht heeft op het Sint-Pietersplein.

Via een stenen trapje bereikt men vervolgens de koepelgalerij vanwaar men een uniek uitzicht heeft op het interieur van de kerk.

De Sint-Pieter heeft een oppervlakte van 15.000 m² en er kunnen 60.000 mensen in. Niet ver van de hoofdingang, op de plaats waar Karel de Grote in 800, op eerste kerstdag, door paus Leo III werd gekroond, is in de vloer een rond stuk rood porfier (granietsoort) aangebracht.

Tallose beroemde kunstwerken zijn aangebracht op zuilen, pilaren en in nissen en kapellen, zoals; met vele kleuren marmer versierde zijbeuken, 44 rijkversierde altaren, 435 beelden en 131 mozaïken. Onder de koepel staat het pauselijk altaar, gebouwd door Bernini. Het baldakijn is 29 meter hoog. Onder het altaar ligt volgens de overlevering het graf van Petrus wat door 95 vergulde olielampen wordt verlicht.

Baldakijn van Bernini in de St.Pieter.

In het middenschip staat een bronzen beeld van Petrus waarvan de voet afgesleten is door de vele aanrakingen van de gelovigen.

Voorts is in deze kerk de Pietà van Michelangelo, die sinds een opzettelijke beschadiging achter pantserglas is geplaatst, te bewonderen.

Bernini is ook de ontwerper van het Sint-Pietersplein met de beroemde colonnades, dat tussen 1656 en 1667 is aangelegd. Dit plein is dé ontmoetingsplaats voor gelovigen uit de hele wereld. Het plein bestaat uit twee delen: het **Piazza Obliqua**, een 240 meter breed ovaalvormig plein, en het trapeziumvormige **Piazza Retta**, dat rechtstreeks naar de kerk voert.

Rond het ovaalvormige deel van het plein liet Bernini 284 zuilen en 88 pijlers van natuursteen aanbrengen. Deze staan in groepjes van vier en omvatten het plein, heel uitnodigend, als twee open armen. De balustraden van de colonnaden zijn versierd met 144 heiligenbeelden. Vanaf twee ronde stenen in de bestrating, precies op de middelpunten van de twee cirkels waarop de colonnaden zijn gebouwd, ziet u geen vier rijen zuilen maar slechts één rij.

De 25 meter hoge **obelisk** van graniet stond eens in het circus van Nero.

St.Pietersplein.

Bezienswaardigheden in Rome.

Nu we de ontstaansgeschiedenis van Rome helemaal hebben behandeld, zullen we nog enkele bijzondere bezienswaardigheden beschrijven. De kans is groot dat we met onze gidsen op een van die plaatsen terechtkomen, maar als dat niet het geval is kunt u op de "vrije zaterdag" zelf op pad gaan. Een aanrader is om voor een stadsplattegrond te zorgen, dat geeft namelijk inzicht in plaatsen en afstanden die in Rome nu eenmaal anders zijn dan in Breda.

De bussen die ons vanaf het hotel naar de stad brengen zullen steeds op een parkeerterrein naast de St.Pieter parkeren, zij mogen niet de stad in. Vandaar moeten we dus te voet de bezienswaardigheden zien te bereiken. Grof gezegd ligt het centrum van Rome tussen het Vaticaan en het Colosseum. Dat is een afstand van ongeveer 3,5 km.

De Sint Pieter ligt in het Vaticaan en hebben we hierboven al beschreven.

Naast de St. Pieter, maar nog wel in het Vaticaan, liggen de **Vaticaanse musea (Musei dei Vaticano)**.

Deze musea bestaan uit een enorm aantal zalen met een niet te overziene schat aan bezienswaardigheden. Schilderijen van de 11^e eeuw tot de modernen en diverse musea met antieke, profane en sacrale kunst.

Het meest bijzondere is wel de **Sixtijnse kapel**, gebouwd in de jaren 1477 – 1480. De kapel maakte oorspronkelijk deel uit van de verdedigingswerken. Vandaar dat de zaal er uitziet als een vesting.

In 1508 heeft Michelangelo een nieuwe plafondschildering gemaakt. In vier jaar tijd schilderde hij een serie fresco's die nooit in schoonheid zijn overtroffen. Ook de afbeelding van het laatste oordeel op de altaarwand is van zijn hand.

Op loopafstand van de St.Pieter ligt **De Engelenburcht (Castel Sant'Angelo)**. Dit is een van de indrukwekkendste gebouwen uit de oudheid. Vanaf de St.Pieter, via de 100 meter brede en 600 meter lange **Via della Conciliazione**, de weg van de verzoening, (op zich ook al een bezienswaardigheid) bereikt men dit imposante gebouw.

Het is oorspronkelijk gebouwd als grafmonument door Keizer Hadrianus (117 tot 138 n.C). Keizer Aurelianus zorgde ervoor dat het grafmonument in de stadsmuur werd opgenomen en vanwege zijn gunstige ligging werd het al snel de sterkste vesting van Rome. In de 13^e eeuw verbond Paus Nicolaas III de Engelenburcht door een *passetto*, een muur waarin een overdekte gang is aangebracht, met het Vaticaanse paleis. De Engelenburcht werd hierdoor in gevaarlijke situaties een toevluchtsoord voor de pausen.

De Engelenburcht.

Kerk der Friezen (Santi Michele E Magno).

De KERK DER FRIEZEN heet officieel de kerk van de heilige Michaël en Magnus.

De geschiedenis van de Friese kerk is nauw verbonden met de geschiedenis van het christendom in de stad Rome.

De Friezen waren de bewoners van de zeven Friese landen die zich uitstrekten van het huidige Duinkerken tot Denemarken. Zij werden in 28 na Chr. bij het huidige Velzen door de Romeinse legers verslagen.

In 47 na Chr. werd de Romeinse staatsinrichting in deze streken doorgevoerd. Daarna kwamen de eerste contacten met Rome op gang.

Willibrord (658 – 739) en Bonifatius, in 754 bij Dokkum vermoord, waren de eerste missionarissen die in contact stonden met Rome.

Van 400 tot 500 groeide het aantal pelgrims die Rome bezochten explosief. De verscheidene groepen verzamelden zich meestal op één plek (*schola*), het liefst dicht bij de Sint Pieter. Zo was er ook de schola van de Franken en de Saksen.

Algemeen wordt verondersteld dat de Friese schola geleidelijk is ontstaan uit de schola van de Saksen en later steeds meer is verzelfstandigd. Het eerste bewijs voor een zelfstandige schola stamt uit 799. Er heeft toen zeker ook al een kerk, gewijd aan de heilige Michaël, op deze plek gestaan.

Tengevolge van een geschil tussen de Duitse keizer en de paus werd Rome in 1083 door Duitse troepen ingenomen. In 1084 lukte het de paus, met behulp van de Noormannen, de keizerlijke troepen te verjagen. Hun legerplaats, de schola van de Friezen, werd met de grond gelijk gemaakt.

In 1139 werd begonnen met de herbouw van de Friese kerk. In 1756 is de kerk gerestaureerd en in 1860 woedde er een brand die ernstige schade veroorzaakte. Grondig herstel was noodzakelijk.

Vanaf 1981 wordt de kerk door de Nederlandse gemeenschap in Rome gebruikt om jaarlijks een mis te vieren op de sterfdag van Willibrord (7 november). In 1988 kondigde kardinaal Simonis hier het Willibrordjaar aan. Op 8 december 1990 kreeg de kerk een plaats op de wereld Erfgoed-lijst van de Unesco.

De Friese kerk wordt nu weer wekelijks gebruikt door Nederlandse Romeinen, toeristen en pelgrims.

Op 20 juli 1992 werd de kerk door het Vaticaan in bruikleen afgestaan aan de Nederlanders.

Kerk der Friezen, getekend door Escher. Nederlandse Kerk, dicht bij het St. Pietersplein.

Forum Romanum

Het Forum Romanum is de plaats waar de grootste verzameling bouwwerken uit het antieke Rome is te vinden. Het Forum is het oudste marktplein van de stad. Nú een veld met ruïnes van tempels en andere gebouwen, beelden en restanten van zuilen, vroeger het drukste plein van Rome. In de tijd van de republiek bevonden zich hier de senaat, de tempels, gerechtsgebouwen en winkels. In de beginperiode van het keizerrijk was het Forum hét symbool van de macht en rijkdom van de stad. Met de achteruitgang van de stad, aan het einde van de 5e eeuw n.Chr., begon ook het verval van het Forum. Pas aan het einde van 1800 zijn de ruïnes blootgelegd.

Vanaf het Forum Romanum komt u langs de Clivus Palatinus bij de beroemste van de zeven heuvels, de **Palatijn**. Deze heuvel vormt het middelpunt van de Romeinse geschiedenis. Hier zijn sporen gevonden uit de pré-romeinse tijd. In de tijd van de republiek woonden hier de adel en de rijken. Keizer Augustus werd hier geboren en sindsdien was de heuvel woonoord voor de keizers die hier tal van prachtige paleizen (*palatium*) lieten bouwen. Als bezoeker moet u hier entree betalen.

Vanaf een balustrade aan de zuidkant van de Palatijn is het complex van het **Circo Massimo** nog goed te zien. Daar ligt de meer dan 500 m lange paardenrenbaan, die in de jaren vijftig beroemd werd door de legendarische wagenrennen in de film **Ben Hur**.

Naast het Forum ligt het symbool van de stad Rome, het **Colosseum (Colosseo)**, wat met een omvang van 527 m en een hoogte van 57 m het grootste amfitheater ter wereld is. Er waren 80.000 zitplaatsen. Wat er tegenwoordig nog van is te zien is slechts iets meer dan een derde van wat tussen 27 en 80 n.Chr. is gebouwd. Hier vonden destijds de gladiatoren-gevechten plaats. De ijzeren bevestigingsstangen, die de blokken travertijn bij elkaar moesten houden, zijn er in de middeleeuwen uit gesloopt. Ze hebben de enorme gaten achtergelaten die nu in het steen te zien zijn.

Colosseum.

Trastevere

Een zeer bijzondere attractie in Rome is de wijk Trastevere. **Een wijk om in rond te dolen.** Hier is het “echte” Rome te vinden.

De wijk met het “Romeinse” karakter ligt, (gezien vanuit het centrum), aan de andere kant van de Tiber. In de oud-Romeinse tijd lag het buiten het eigenlijke stadsgebied. Daarom vonden hier arme ambachtslieden, zeelieden, landlopers en ook de vroege christenen onderdak. Later werd het, onder keizer Aurelianus, gedeeltelijk ommuurd.

De Santa Maria in Trastevere was in de 3^e eeuw de eerste kerk die de Romeinse overheid dulde, lang voordat Constantijn het christendom tot staatsgodsdienst uitriep. In de 19^e eeuw was Trastevere een arbeiderswijk. Vervolgens kregen zij, door de betaalbare huren, gezelschap van kunstenaars en studenten. In de jaren zeventig en tachtig van de 20^e eeuw volgde de jet-set.

Ondanks deze ontwikkeling heeft Trastevere haar bijzondere karakter weten te bewaren. Regelmatig is te zien hoe de was te drogen hangt aan dwars over de straat-gespannen waslijnen. In de zomer zitten de inwoners buiten voor de deur te genieten van de koele avond.

Behalve de gezelligheid van eethuisjes, cafeetjes en pleintjes zijn er in Trastevere ook dure restaurants en allerlei bijzondere winkels.

Vanuit het centrum van Rome leidt de brug **Ponte Garibaldi** naar de **Viale di Trastevere**, een straat die in de vorige eeuw door hart van de wijk als brandgang werd aangelegd. In de directe omgeving vindt u de **Porta Portese** waar elke zondag een antiek- en vlooiemarkt wordt gehouden en de kleine markt, **Piazza San Cosimato**.

In de Viale di Trastevere ligt ook het beroemde studentencafé **Capo di Ferro**. Hier worden enorme borden met pasta geserveerd voor een lage prijs. De voornaamste attractie van Trastevere is de kerk **Santa Maria in Trastevere**. Hier moet, volgens de overlevering, in het jaar 38 v.Chr. plotseling olie uit een water-bron zijn gekomen om de komst van de Verlosser aan te kondigen. De kerk is een juweeltje. Vele Romeinen trouwen hier.

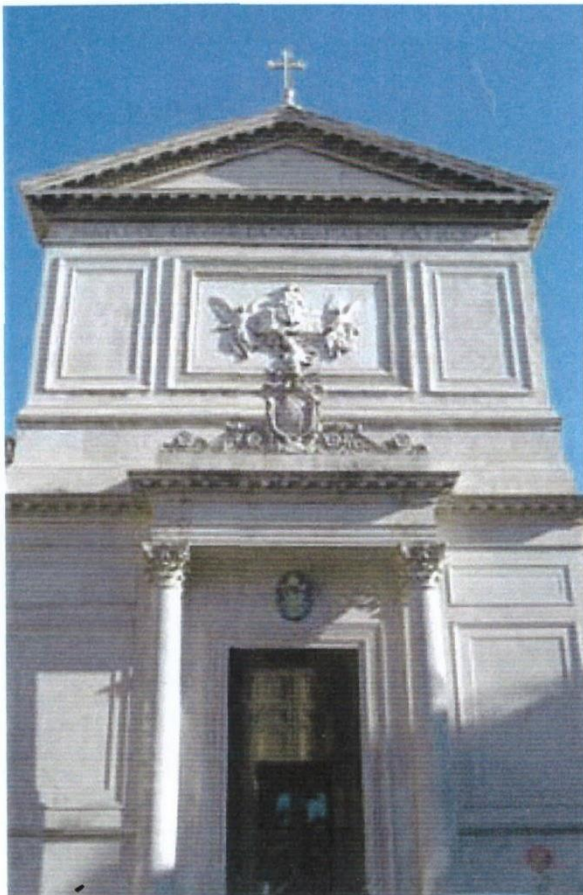
Santa Maria in Trastevere

Dit is het hart van Trastevere, in de steegjes rond de kerk is de oorspronkelijke sfeer nog voelbaar. Vele ambachtslieden hebben hier nog steeds hun winkeltjes. Traditionele kledingzaakjes, stoelenmakers- en restauratiewerkplaatsen, antiek en rommelwinkeltjes, eethuisjes en cafés leunen hier tegen elkaar. Kortom, een wijk om op onze vrije zaterdag heerlijk doorheen te dwalen.

Het Historische Centrum (Centro Storico)

Het historisch centrum ligt tegenover het Vaticaan en het Tibereiland aan de andere zijde van de Tiber. Aan de rand van dit stadsdeel ligt de kerk waar we ons tweede concert zullen geven, **de San Salvatore in Lauro**. De kerk ligt aan het gelijknamige Piazza San Salvatore in Lauro. Een eenvoudig plein maar de kerk is een grote verrassing. De kerk heet "in Lauro" omdat de herinneringen aan de laurierbomen uit de middeleeuwen in ere te houden. Aan het begin van de 13^e eeuw stond hier al een kerk met dezelfde naam. Maar hij is zeker tweemaal herbouwd. Het verborgen juweel van de kerk is haar **kloosterhof**, toegankelijk via een deurtje links in de kerk. Het is een van de mooiste van Rome. Het klooster is in de tweede helft van de 15^e eeuw gebouwd.

Een prachtige 15^e eeuwse deur leidt van het klooster naar een hofje met een fontein.

De San Salvatore in Lauro.

Tussen Trastevere en het historisch centrum stroomt de Tiber met, in een scherpe bocht, het **Tibereiland**. Tegenover het Tibereiland ligt het **Teatro di Marcello**, vanwaar de **Via del Teatro di Marcello** naar de **Piazza Venezia** loopt.

Het blijkt dat de roem van onze dirigent in Rome groter is dan in Breda!

Teatro di Marcello

Op het Piazza Venezia vindt u het pompeuze nationale monument en het **Palazzo Venezia**, een klein meesterwerk uit de Renaissance tijd. Het palazzo werd eerst bewoond door pausen en ambassadeurs en later door de Duce van de fascistische regering, **Benito Mussolini**. Hij had hier zijn privé kantoor en vanaf het beroemde balkon, in het midden van het palazzo, hield hij zijn redevoeringen voor het volk.

Het deel van het historisch centrum wat grenst aan de Tiber was vroeger **Het Joodse Getto**. Ter hoogte van de Synagoge met zijn opvallende koepel ligt, midden in de rivier, het **Tibereiland**. Het Tibereiland is door twee bruggen met beide oevers verbonden. **De Ponte Fabrizio** is de oudste brug van Rome. Deze werd al in 62 v.Chr. gebouwd en leidt naar het Getto.

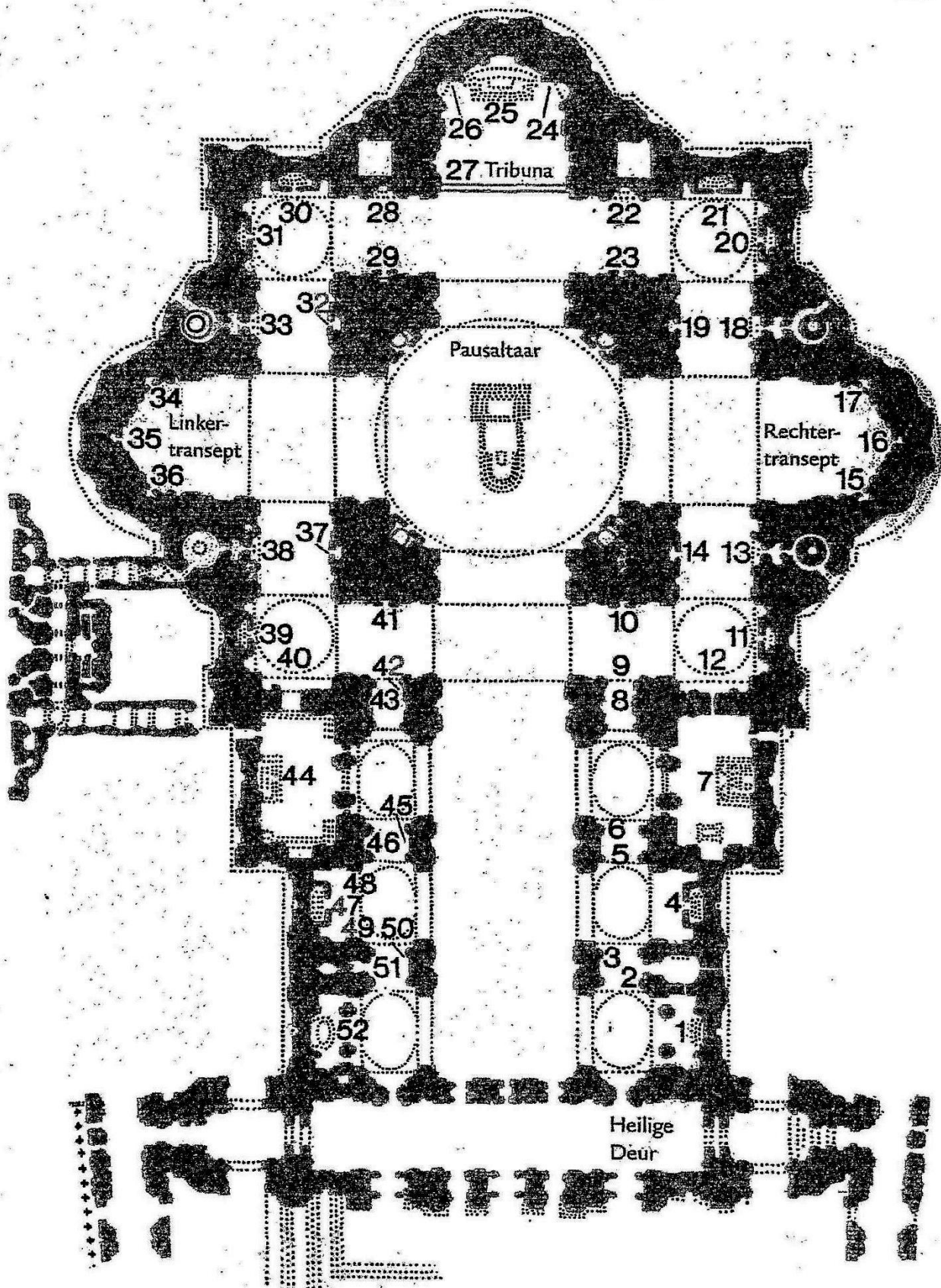
Als grootste bijzonderheid van het historisch centrum geldt **Het Pantheon**, gebouwd als tempel. "Wie Rome bezoekt zonder het Pantheon te hebben gezien keert terug als een ezel", luidt een Romeins gezegde.

Het Pantheon is waarschijnlijk het best bewaarde overblijfsel uit de Romeinse oudheid. Het zou gebouwd zijn op de plek waar Romulus, de stichter van de stad, tijdens een onweer door een wolk gegrepen werd en voor altijd verdween. Pantheon betekent "het volkomen goddelijke". De koepel van het Pantheon heeft een doorsnede van 43.30 meter en is dus groter dan die van de Sint Pieter. Hij geldt als de inspiratiebron voor de bouwers van alle koepels ter wereld. Hier liggen de Italiaanse vorsten begraven maar ook Rafaël vond hier zijn laatste rustplaats.

Het Pantheon

Plattegrond van de St. Pieter

1. Piëta
2. Reliekkapel
3. Monument van Christina van Zweden
4. Kapel van St. Sebastiaan
5. Grafmonument van Innocentius XII
6. Monument van Mathilde van Canossa
7. Sacramentskapel
8. Monument van Gregorius XIII
9. Monument van Gregorius XIV
10. De laatste communie van Hieronymus
11. Gregoriaanse Kapel
12. Monument van Gregorius XVI
13. Tombe van Benedictus XIV
14. Altaar van Basilius de Grote
15. Kapel van de H. Wenceslaus
16. Kapel van Processus en Martinianus
17. Kapel van de H. Erasmus
18. Monument van Clemens XIII
19. De storm op het meer
20. Michaëlkapel
21. Altaar van de H. Petronella
22. Monument van Clemens X
23. Tabita-mozaïek
24. Monument van Urbanus VIII
25. Cathedra Petri
26. Monument van Paulus III
27. Gedenksteen Dogmaverklaring 1854
28. Monument van Alexander VIII
29. Mozaïek genezing van de lamme
30. Kapel van de Zuil
31. Mariakapel
32. Heilig Hart-altaar
33. Monument van Alexander VII
34. Altaar van de ongelovige Thomas
35. Altaar van St. Jozef
36. Altaar van de Kruisiging van Petrus
37. Altaar van de Leugen
38. Monument van Pius VIII
39. Altaar van Gregorius de Grote
40. Monument van Pius VII
41. Mozaïek van de transfiguratie
42. Monument van Innocentius XI
43. Monument van Leo XI
44. Koorkapel
45. Monument van Innocentius VIII
46. Monument van Pius X
47. Kapel van de Presentatie in de tempel
48. Monument van Johannes XXIII
49. Monument van Benedictus XV
50. Monument van de familie Stuart
51. Monument van Maria Sobieski
52. Doopkapel

WAT en HOE
aliaans voor BM-ers
Mini-woordenboek

ITALIAANS VOOR BM-ers.

Uitspraak Italiaans

U spreekt uit zoals u leest (dus: quanto = 'kwoeanto') Daarbij moet u het volgende onthouden:

u = 'oe'

ch = 'k'

gh = 'g' zoals de g in Glasgow

c gevolgd door e/i = 'tsj'

g gevolgd door e/i = 'dzj'

z = 'ts'

en verder alles zoals in het Nederlands.

Algemeen

Buon giorno, Come sta?	Goedendag, hoe is het met u?
Goedemorgen	
Goedemiddag	
Goedendag	Buongiorno <i>bwondzjorno</i>
Tot ziens!	Arrivederci! <i>Arriweedertsjie!</i>
Ja	Si <i>sie</i>
Nee	No <i>nò</i>
Mevrouw	Signora <i>sienjora</i>
Meneer	Signore <i>sienjoree</i>
Dank u wel	Grazie <i>gratsie-ee</i>
Alstublieft (als u iets aanbiedt)	Prego <i>prego</i>
Ja, graag	Si, grazie <i>sie, gratsie-ee</i>
Nee, dank u	No, grazie <i>nò, gratsie-ee</i>
Graag gedaan	Di niente <i>die njentee</i>
Neemt u mij niet kwalijk	Mi scusi <i>mie skoezie</i>
Graag	Volentieri <i>wolentjerie</i>
Oké	Va bene <i>wa benee</i>
Tot ziens!	Arrivederci! <i>Arriweedertsjie!</i>
Goede reis	Buon viaggio <i>bwon wjaddzjo</i>

Aan de bar

In een café kunt u vaak 1) aan de bar of 2) aan een tafeltje drankjes bestellen. Het prijsverschil kan aanzienlijk zijn. Meestal ziet u een prijslijst bij de bar: die geldt voor drankjes 'aan de bar'. Meestal moet u – als u 'aan de bar' drinkt vooraf betalen. U gaat naar de kassa, zegt wat u wilt drinken, betaalt en u krijgt een bonnetje ('scontrino') dat u aan de barman overhandigt. Meestal staan er alleen bedragen op het bonnetje en moet u aan de bar herhalen wat u wilt drinken.

Als u iets bestelt zegt u 'per favore' (a.u.b.) en als u het krijgt zegt u 'grazie' (dankuwel).

Koffie

un caffè (un espresso)	een slokje koffie-extract (standaard als u verder niets zegt)
un caffè lungo	een half kopje koffie
un caffè all'americana	een bak koffie (ongeveer zoals in Nederland)
un caffè macchiato	een espresso met een 'wolkje' melk
un cappuccino	een volle kop koffie met opgeschuimde melk

Overige drankjes

un tè freddo/caldo	een (glas) koude thee / een (kopje) warme thee
un bicchiere di latte	een glas melk
una spremuta di arancia	een (glas) geperste sinaasappelsap
un bicchiere di acqua minerale con o senza gas?	een glas mineraalwater met of zonder prik?
un succo di arancia	een sap van sinaasappel (komt uit een flesje)
un succo di pera/mela/pesca	een sap van peer/appel/perzik

Alcoholisch

una birra	een biertje
nazionale o estera	italiaans of import
un bicchiere di vino rosso o bianco	een glas wijn rood of wit
una bottiglia di vino	een fles wijn
un cognac	een 'cognac' (spreek uit: kònjak) je krijgt dan italiaanse cognac: stock of vecchia romagna

Hapjes

un brioche (una pasta) con o senza marmellata	een italiaanse croissant ('s ochtends bij de koffie) met of zonder jam
un panino con formaggio/tonno con prosciutto cotto/crudo	een broodje met kaas/tonijn met ham gekookte/rauwe

Sigaretten

Als bij een bar een schild staat (normaliter buiten) met het opschrift **Tabacchi**, kunt u daar sigaretten, lucifers en aanstekers kopen, evenals postzegels. Soms verkoopt een kiosk rookwaar, altijd herkenbaar door het schild **Tabacchi**.

Getallen

un/uno/una	1	sei	6
due	2	sette	7
tre	3	otto	8
quattro	4	nove	9
cinque	5	dieci	10

U bestelt bijv: due caffè, un cappuccino, tre birre ('Heineken'), un bicchiere di vino bianco e una bottiglia di acqua minerale con gas.

Varia

per favore	alstublieft (als u iets vraagt/bestelt: un caffè per favore)
grazie	dankuwel (als u iets krijgt)
quanto pago	hoeveel betaal ik (als u wilt afrekenen)
vorrei pagare	ik zou willen betalen (als u wilt afrekenen)
aperto	open
chiuso	gesloten
quando apre il bar	wanneer gaat de bar open
quando chiude il bar	wanneer gaat de bar dicht
quanto costa	hoeveel kost
giornale	krant (quanto costa questo giornale: hoeveel kost deze krant) un giornale olandese = nederlandse krant

Restaurants

In de meeste restaurants kunt u 'à la carte' eten of een 'menu a prezzo fisso' (tegen vaste prijs) kiezen. Als u 'a prezzo fisso' kiest, is het meestal 'bevande escluse' (drankjes uitgezonderd) anders staat er iets als 'un ¼ di vino, ½ litro acqua minerale incluso' (inbegrepen).

Als u à la carte eet komt daar bijna altijd 'pane e coperto' (brood en bestek) bij (tussen de € 2 en €5). Als u naar een restaurant gaat met een pizzeria houdt er rekening mee dat pizza in principe alleen 's avonds wordt bereid. Er zijn wel speciale pizza-cafeetjes waar u een soort fastfood-pizza kunt krijgen per gewicht. U krijgt dat in een stukje papier aangereikt (oppassen voor hitte-gevoelige vingers). Een menu bestaat uit de volgend onderdelen:

Mangiare (eten)

Ho fame	Ik heb honger
Vorrei mangiare qualcosa	Ik wil eten iets
Ho sete	Ik heb dorst
Vorrei bere qualcosa	Ik wil drinken iets
Siamo in quattro	We zijn met z'n vieren
C'è posto?	Er is plaats?
Ha prenotato?	Hebt u besproken?
No; sì	Nee; ja
Mi dispiace	Het spijt me (helaas)
Sì, questo tavolo è libero	Ja, dit tafeltje is vrij.
Ecco il menu	Hier (aub) het menu.

Antipasti (voorgerechten)

prosciutto crudo e melone	rauwe ham met meloen
insalata 'alla marinara'	allerlei zeegerechten
bruschetta con olio	hard geroosterd brood in olie

Primi piatti (eerste gerechten; in principe pasta-gerechten)

spaghetti al sugo di pomodoro/di carne	... met saus van tomaat/van vlees
ravioli con ricotta	ravioli met vloeibare kaas
tortellini al sugo di ...	tortellini (ronde stukjes pasta)
pastina in brodo	kleine stukjes pasta in bouillon
zuppa/minestra	soep (op allerlei manieren)
enzovoort	

Secondi piatti (tweede gerechten = hoofdgerechten)

De hoofdgerechten worden meestal onderverdeeld in *carne* (vlees) en *pesce* (vis). De variaties zijn talrijk. Van belang is dat u onderscheid maakt tussen:

bistecca (biefstuk), vitello (kalfsvlees), manzo (gesudderd vlees van de koe), maiale (varkensvlees).

Vis: tonno (tonijn), orata (baars), spada (zwaardvis), enz.

Bij twijfel vraagt u: 'è buono?' (is dat lekker) en als antwoord krijgt u uiteraard altijd: 'molto buono' (heel lekker).

De hoofdgerechten zijn meestal zonder aardappelen en groenten. Die staan bij de 'contorni' (bijgerechten)

Contorni (bijgerechten)

insalata verde	groene sla
insalata di pomodoro	tomaten
insalata mista	gemengde sla (sla en tomaten)
fagioli	boontjes
melanzane	aubergines
verdura della stagione	groenten van het seizoen

Formaggi (kazen)

pecorino	schapenkaas
en talloze andere soorten	

Frutta/dessert (vruchten/dessert)

frutta della stagione	fruit van het seizoen
uva, mela, pera, pesca	druiven, appel, peer, perzik
gelato	ijs

Als de ober uw bestelling opneemt vraagt hij tenslotte: 'da bere?' ('te drinken?') en dan vraagt u om: acqua (water); con o senza gas (met of zonder prik); birra; un ¼ di vino rosso/bianco (rode/witte wijn); un mezzo litro di vino (halve liter) of u vraagt de wijnkaart ('lista dei vini') waarop u een fraaie fles ('bottiglia' of 'mezza bottiglia'= halve fles) uitzoekt.

Als u klaar bent vraagt u om de rekening:

il conto per favore	de rekening aub
quanto pago	hoeveel betaal ik

De prijzen zijn nagenoeg altijd inclusief.

Het openbaar vervoer (Il trasporto pubblico)

De meeste bezienswaardigheden liggen in het centrum van Rome en kun je dus 'belopen'. Het Vaticaan, de catacomben aan de Via Appia en nog een paar kerken liggen verder.

Een kaartje voor de metro koopt u bij de ingang. Binnen Rome geldt één tarief. Een kaartje voor de bus of tram koopt u bij een krantenkiosk (of ingewikkelder bij een automaat). De prijs hangt af van de tijdsduur (die toeneemt met de afstand ...). Net zoals in Nederland moet u uw kaartje afstempelen ('convalidare'). Die apparaten vindt u in de buurt van bus of tram, ook wel in de bus of tram, maar nóóit bij de bestuurder: die let slechts op het verkeer.

In bus en metro is het vaak druk.

Om mensen te passeren roept u voortdurend 'permesso' en u duwt een **beetje**. Anders gebeurt er niets.

Bij de krantenkiosk vraagt u dus: 'per favore, quattro biglietti per l'autobus' (a.u.b 4 kaartjes voor de bus)

il tram	de tram
il bus, l'autobus	de bus
la metro	de metro
il biglietto	het kaartje (biljet)
convalida	afstempelen

Scusi signore, che autobus va al Colisseo? Pardon meneer, welke bus gaat naar het Colosseum?
Numero cento venti quattro. Nummer 124 (ik zeg maar wat ...)

Dove è la fermata?

Là, all'angolo.

Scusi signora, come devo andare alla Fontana di Trevi?

Sempre diritto, poi la terza strada a sinistra.

Poi, subito a destra e in fondo Lei trova la Fontana di Trevi.

Scusi, per andare a Piazza Navona, è lontano?

No, è vicino. A piedi, cinque minuti circa.

Tassi! Per Rocca di Papi. Quanto costa?

Cento euro.

E' troppo. Per settanta va bene?

No, mi dispiace. E' lontano.

Quando (a che ora) parte il bus per ...

Alle venti, venti cinque.

Scusi, che ore sono?

Sono le otto, ...

Waar is de halte?

Daar, op de hoek.

Pardon mevrouw, hoe moet ik gaan naar de Trevi fontein?

Almaar rechtdoor, vervolgens de 3e straat links.

Vervolgens, direct naar rechts en aan het eind vindt u de Trevi fontein.

Pardon, om te gaan naar Piazza N. is het ver?

Nee, het is dichtbij. Te voet, 5 minuten ongeveer.

Taxi. Naar Rocca di Papi. Hoeveel kost dat?

100 euro.

Het is teveel. Voor 70 okay?

Nee, het spijt me. Het is ver.

Wanneer (hoe laat) vertrekt de bus naar ...

Om 20 uur 25.

Pardon, hoe laat is het?

Het is 8 uur, ...

Varia

La chiave numero due cento trenta per favore.

L'acqua calda non funziona.

C'è solo acqua fredda.

Ci manca carta igienica.

Asciugamano

Buona notte

Sleutel 230 aub.

Het warme water functioneert niet.

Er is alleen koud water.

Er ontbreekt wc-papier.

Handdoek.

Goedenacht (welterusten)

's Ochtends zegt u 'buongiorno' (goeiedag) tot ongeveer 3 uur 's middags. Daarna zegt u 'buonasera' (goeiemiddag/goeieavond) tot u naar bed toegaat: 'buonanotte'.

De stopcontacten in Italië hebben 3 gaatjes ipv 2 ivm randaarde. Dunne platte stekkers zonder randaarde passen erin. Dikke of randgeaarde stekkers hebben een verloop-stekker nodig.

Di dove siete? Di che paese?

Siamo olandesi. Siamo dall'Olanda.

Siete qui da turisti?

No, siamo venuti per cantare.

Siamo membri di un coro.

Quanto tempo rimanete a Roma?

Cinque giorni. Sono pochi.

Come trovate Roma?

Ma parlate bene italiano.

No, solo qualche parola.

E Lei, lei parla inglese?

Purtroppo no. Parlo solo l'italiano. Mi dispiace.

Van waar bent u. Uit welk land?

We zijn Nederlanders. We zijn van Nederland.

Zijn jullie hier als toeristen?

Nee we zijn gekomen om te zingen.

We zijn leden van een koor.

Hoe lang blijven jullie in Rome?

Vijf dagen. Het zijn (er) weinige.

Hoe vinden jullie Rome?

Maar jullie spreken goed Italiaans.

Nee alleen een paar woorden.

En u, spreekt u Engels.

Helaas niet. Ik spreek alleen Italiaans. Het spijt me.

Vorrei provare quelle scarpe.

Che numero/misura porta?

Che colore? Nero o marrone?

Quella maglia quanto costa?

Quanto vuole spendere?

Ik zou willen proberen die schoenen

Welke maat hebt u?

Welke kleur? Zwart of bruin.

Die trui, hoeveel kost-ie

Hoeveel wilt u uitgeven?

(een klassieke vraag als u gaat onderhandelen over de prijs; bereidt u voor!)

Welke maat hebt u? XL?

Che taglia ha? Extra large?

Opschriften

Accesso vietato	Verboden toegang
Aperto	Open
Chiuso	Gesloten
Donne	Dames
Ente per il turismo	VVV
Entrata	Ingang
Infermazioni	Inlichtingen
Libero	Vrij
Occupato	Bezet
Pieno	Vol
Pronto soccorso	Eerste hulp
Spigere	Duwen
Tirare	Trekken
Uomini	Heren
Uscita	Uitgang
Uscita di sicurezza	Nooduitgang

Enkele veel voorkomende werkwoorden

Voor de 'studiosi' volgt de vervoeging van een paar veel voorkomende werkwoorden

essere (zijn)	avere (hebben)	potere (kunnen)	volere (willen)
io sono	ho	posso	voglio
tu sei	hai	puoi	vuoi
egli è	ha	può	vuole
noi siamo	abbiamo	possiamo	vogliamo
voi siete	avete	potete	volete
loro sono	hanno	possono	vogliono
stato	avuto	potuto	voluto

Voorbeelden:

Sono stato a Roma.

Ik ben in Rome geweest.

Abbiamo avuto un buon pranzo.

We hebben een lekkere maaltijd gehad.

Perché non hai potuto cantare?

Waarom heb je niet kunnen zingen?

Tutti hanno voluto bere acqua.

Iedereen heeft water willen drinken.

andare (gaan)

comprare (kopen = regelmatig)

io vado

compro

tu vai

compri

egli va

compra

noi andiamo

compriamo

voi andate

comprate

loro vanno

comprano

andato

comprato

Het woordje 'u' vertaalt u met 'Lei' en u gebruikt daarbij de vorm die achter 'egli' (=hij) staat.

Dagprogramma's

Maandag 21 oktober 2002

- 6.30 uur Vertrek per bus vanaf NAC-parkeerterrein naar luchthaven **Brussel-Zuid (Charleroi)**.
- 10.45 uur Vertrek vanaf luchthaven Charleroi.
- 12.35 uur Aankomst van vlucht **FR 6105** van Ryan Air op **luchthaven Ciampino in Rome** alwaar een Italiaanse touringcar u naar **hotel Mondo Migliore** brengt. Adres hotel:
Via dei Laghi, Rocco di Papa, Rome
Tel: 00.39.06.949.68.01 Fax.: 00.39.06.949.76.73
- 16.30 uur Koorleden : Repetitie (met Zeeuwse Koorschool + mogelijk orkest + solisten.)
Partners en vrienden : Acclimatiseren/wandelen
- 19.30 uur Diner

Dinsdag 22 oktober 2002

Kleding zangers: Smoking

- Vanaf 06.30 uur Ontbijt.
- 7.30 uur Vertrek per bus vanaf hotel naar parkeerplaats **Giannicolo** (busparkeerplaats St. Pieter). We wandelen naar de St. Pieter (circa 10 min.lopen).
- 9.00 uur Inzingen in St. Pieter.
- 10.00 uur Eucharistie-viering in de **St. Pieter** met uitvoering van **de Krönungsmesse**.
- 11.45 – 12.30 uur **St. Pieter blijft open voor BM**
- Aansluitend Middag ter vrije besteding
- 16.00 uur Vertrek naar hotel
- 19.30 uur Diner

Woensdag 23 oktober 2002

Kleding zangers: Smoking

- Vanaf 07.30 uur Ontbijt
- 8.15 uur Vertrek per bus vanaf het hotel naar parkeerplaats **Giannicolo** vanwaar we naar het St. Pietersplein wandelen voor het bijwonen van de **audiëntie van de Paus**.
- 11.45 uur **Audiëntie**
- 14.15 uur **Friezenkerk**, zangmarathon. BM zingt vier werken.
- Aansluitend Per bus naar **de San Salvatore in Lauro of de SS.Cuore Immacolato di Maria**. Koorleden: Repeteren
Partners/vrienden: Omgeving concertplaats bekijken.
- 18.00 uur Concert in San Salvatore in Lauro of **SS.Cuore Immacolato di Maria**.
- 19.30 uur Per bus naar het hotel voor diner.

Donderdag 24 oktober 2002

- Vanaf 07.30 uur Ontbijt
10.00 uur Vertrek per bus vanaf het hotel. We rijden dan een mooie route naar **Castello Candolfi en Castello Romani**. In Castello Candolfi drinken we **(voor eigen rekening)** koffie.
- Aansluitend We rijden terug naar **Rome** waar we o.l.v. een **Nederlandstalige gids** een uitgebreide **stadsrondrit** maken. Deze tour wordt onderbroken voor een **lunch (voor eigen rekening)**.
- 18.00 uur Terugrit naar het hotel voor het diner.

Vrijdag 25 oktober 2002

- Vanaf 07.30 Ontbijt
10.00 uur Vertrek per bus vanaf het hotel naar **checkpoint Laurentina**. Hier komt een Nederlandstalige gids op de bus en rijden we naar station **Ostiense**. Vanaf hier gaan we met het openbaar vervoer (J-bus) naar het antieke Rome voor een uitgebreide wandeling o.l.v. de gids. Het resterende deel van de middag is ter vrije besteding.
- 16.00 uur **Verzamelen en terug naar het hotel voor het diner.**
21.00 uur Lichttour door Rome.

Zaterdag 26 oktober 2002

- Vanaf 07.30 Ontbijt
10.00 uur Vertrek per bus vanaf het hotel naar **Fra Albenza**, de uitstapplaats van de tourbussen voor gasten die een bezoek willen brengen aan het Vaticaan. Degenen die dit niet willen kunnen zich vanaf deze plaats voor eigen rekening met de J-bus verplaatsen. B.v. naar het centrum of elders.
- 16.00 uur Vertrek naar het hotel voor diner en gezellige **slotavond**.

Zondag 27 oktober 2002

- Vanaf 07.30 Ontbijt
11.00 uur Vertrek per bus vanaf het hotel naar **luchthaven Ciampino**.
- 13.10 uur Vertrek vlucht **FR 6106** naar **Brussel-Zuid** (Charleroi).
- Circa 15.15 uur Instappen voor terugreis naar **Breda**.
- 18.00 – 18.30 Verwachte aankomst op het NAC-parkeerterrein.

Concerten Romereis.

CONCERT SINT PIETER (BASILICA DI SAN PIETRO) 22 oktober 2002.

Solisten

Sopraan : Natasja Veldhorst
alt : Carla Lana
tenor : Geert Berghs
bariton : Nog te bepalen

Koren

Koninklijke Zangvereniging Breda's Mannenkoor - dirigent Marcel Verhoeff
Jongenskoor van de Zeeuwse Koorschool - dirigent Evert Heyblok

Orkest

Orchestra della Regione di Lazio

Organist

Anton van Kalmthout

Algehele muzikale leiding

Marcel Verhoeff

Programma St.Pieter

1. Intrede : Popule Meus, afgewisseld met Gregoriaans Zeeuwse Koorsch.
2. Kyrië : Missa in C: Krönungsmesse KV 317 W.A. Mozart
3. Gloria : Missa in C: Krönungsmesse KV 317 W.A. Mozart
4. Laudate Dominum : KV 339, W.A. Mozart: koren + orkest en orgel
5. Credo III, : Zeeuwse koorschool
6. Pie Jesu : N. Verhoeff: BM
7. Sanctus/Benedictus : Missa in C: Krönungsmesse KV 317 W.A. Mozart
8. Agnus Dei : Missa in C: Krönungsmesse KV 317 W.A. Mozart
9. Ave Maris Stella : P.Damiani, BM (+ koperblazers uit orkest + orgel)
10. Ave Verum : Motet, KV 618; W.A. Mozart: koren, orkest en orgel
11. King all Glorious : Vail/Wesley: BM, koorschool, tenorsolo + orkest

Offerande : Zeeuwse Koorschool zingt Gregoriaans / Pie Jesu van B.M.

Alle volkszangen en tussenzangen door Jeugdkoor van de Basiliek van Oosterhout.

AUDIËNTIE, woensdag 23 oktober 2002, 10.00 uur.

Werken tijdens audiëntie:

1. Ave Maris Stella : P.Damiani/Bew. B. Rothe
2. Zum Sanctus : Schubert
3. Pie Jesu : N. Verhoeff
4. Popule Meus : G.P. da Palestrina

FRIEZENKERK (Santi Michele E Magno)

Woensdagmiddag 23-10-2002. Deelname B.M. zangmarathon Friezenkerk.
Vier werken, Start om ca. 14.15 uur.

1. Zum Sanctus	: Schubert
2. Pie Jesu	: N. Verhoeff
3. Ave Maris Stella	: P.Damiani/Bew. B. Rothe
4. Populo Meus	: G.P. da Palestrina

SAN SALVATORE in LAURO / S.S. Cuore Immacolato di Maria.

Programma concert woensdagmiddag 18.00 uur
Programma zonder pauze: duur ca. 60 minuten.

Programma:

1. Orgel intro Anton van Kalmthout	
2. Ave Maris Stella	: P.Damiani/Bew.B.Rothe
3. Popule Meus	: G.P. da Palestrina
4. Ecce Quomodo Moritur	: Jacob Händl
5. Solo voor Altsoliste + orgel	: Bach of Händel
6. Kyrie uit de Messe in b-dur, opus 172	: Joseph Rheinberger
7. Agnus Dei (+ tenor solo)	: George Bizet
8. Orgelsolo Anton van Kalmthout	
9. Pie Jesu	: Nico Verhoeff
10. Ave Maria (+ tenorsolo)	: Bach/Gounod
11. Solo voor Alt + orgel	
12. Zum Sanctus, Deutsche Messe	: Schubert
13. King All Glorious (+ tenorsolo)	: G.M.Vail & G.Wesley
Toegift	: Guten Abend, Gut Nacht

SPONTANE CONCERTJES en SLOTAVOND

Afhankelijk van locatie:

1. Quattro Cavai
2. Pie Jesu
3. Ave Maris Stella
4. Breda's Volkslied
5. We'll meet again
6. Kellermeister
7. Soldatenkoor Faust
8. Zo maar een Nederlands lied

Mogelijke locaties:

Hal Centraal Station
Engelenburcht
Trevifontein
Spaanse trappen
Colosseum
Forum Romanum
Zuilen Pantheon